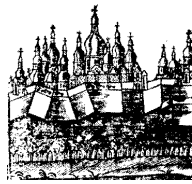

Публікації

Ганна ГОРИНЬ

З ЕТНОГРАФІЇ НАШОГО ДИТИНСТВА (Бавилися сільські діти...)

Hanna HORYN'. From Ethnography of Our Childhood (So played Village Children).

Екскурс дорослого в дитинство – не просто ностальгія за далеким минулим: у ньому для автора цих рядків щось значно більше. Ви, шановний читачу, також знайдете тут чимало такого, що, сподіваємось, не залишить багатьох байдужими, придасться знати й дітям, онукам.

Отже, дитинство моє проходило в селі Городище Королівське Жидачівського району на Львівщині (це поблизу Ходорова). Сьогодні односельці таки відновили цю давню назву нашого села, замість накинutoї нам силоміць і тривалі часи офіційно існуючої – Городище Перше. Годі далі бути номерними, чи не забагато тих номерів присвоювали нам, витісняючи історію.

Ці спогади-роздуми про дитячі розваги городищан, маленьких галичан післявоєнних 1940-их рр., про той дивовижний світ, повний фантазії, емоцій, світлої радості й тихої печалі, витворений на основі реального життя, найчастіше того буденного життя дорослих, яке повсякчас на очах малюків.

На тій пиреї, де я зростала, діти корів не пасли, це робили наймані підлітки. Особливої допомоги в інших роботах від нас ще годі було чекати, хіба що пригланути менших у сім'ї, пособити чимось мамі, татові у їх господарських клопотах – щось віднести-принести, підмести, та й, напевно, і все. До городніх робіт ми хіба що приглядалися, могли полити квіти. Отож, вільного часу ми, малеча, мали вдосталь і заповнювали його на власний розсуд... Звичайно, понад усе – ігри.

Ігри, ігри... Скільки ж то їх зналося! І в хаті, і надворі, літні та зимові, дівчачі й хлопчачі і, зрозуміло, спільні. Ми, малі, пильно придивлялися

до свого оточення і з властивою дітям охотою та здібністю переймали від старших усе, що бачили й чули, вносячи окремі елементи у свій світ. Десь підсвідомо розприділялися ролі, вироблялися обов'язки, формувалися покликання. Дівчатка наслідували матерів і бабусь, хлопчики – батьків і дідусів. Усі “працювали” завзято, по-справжньому. У дівчаток свої турботи: дітей попестувати, щось вшити, напекти “пасок”, “обійти худобу”. У хлопців свої справи – чоловічі, як завжди глобальніші. У них багато часу ішло на війни, а ще їздили до млина, поралися біля худоби і на городі тощо. У тих заняттях завжди ми вдавалися до підручних матеріалів, спрацьовувала дивовижна дитяча уява і фантазія. Наприклад, розсиплемо жменю квасолі – от і пасуться наші кози, вівці, або ж візьмеш дорідний огірок-насічник і кілька коротких прутиків – уже й корова: рогата, хвостата, з великим вим'ям (молочна). Із ляльками пов'язувалось материнство, пестування “немовлят”. Усе, як має бути.

Ті, кого тягло до техніки, сідали верхи на якусь поруччя і під власний акомпонемент (“дерлінь-дерлінь”) натискали на “педалі” – їхали на “велосипедах”. До складнішої техніки сільських хлопчаків тоді ще не тягло – уява не була широкою і техніка віддаленою. Були в нас і свої ігри – у дівчат найчастіше – “крем'яхи” (ми називали бавитися “камінці”), навесні – “класики”, у хлопців – “бурдузі”, “дучки” та інше.

Та найвеселіше було бавитися разом, коли збиралися дівчатка й хлопчики десь на роздоллі толоки чи в саду. Тоді і в “розірваного війська”, і в “сліпої баби” (“де стоїш – на торзі, що купуєш – квас”), і в найзахоплюючішу гру – жмурки (по-нашому, сільському, – “в поха”). У цій грі особливо піднімався в очах побратимів той, хто знав найбільше лічилок. Вони були і смішні, а навіть трохи страшні: “Лізла пані по драбині та й упала межі свині. Цюк-цюк... Ти пацюк!”, або така гарна, мелодійна лічилочка: “Гаду-гаду, гаду-дулі, десь тут були зозулі. Понад море літали, чорне пюрка збирали...”.

Підеш з мамою до рідних у інший куток села і несеш уже звідти нашим невідому лічилку. Яка ж то радість, яка гордість! Стаємо в коло, із завмиранням серця рахуємо, хто вийде, а кому жмурити. А потім треба мати на оці чи знайти найнесподіванішу схованку, вчасно вибігти з неї

і “відпекатись”. І так цілий день, у русі, у вигадках, у невтомній праці мозку, рук і ніг. Упав би ввечері у постіль і забутися до ранку, але ще треба помитись, повечеряти і, що особливо відповідало, засереджено помолитись. І стає, радше падає на коліна чемна дитина, складає рученята, зводить упокорені очі на Боженьку. Не зчулося – уже й сидить, напівсонно шепче молитву, і от уже ловить себе на тому, що замість “Отче наш” – рахує. Поривається розпочати все заново, і, нарешті, скінчивши молитву, засинає міцним дитячим сном.

Ігри закінчилися, ідемо до школи. Село Городище на Ходорівщині. 1947 р.

Це так, як у всіх сільських дітей, напевне, у всіх куточках світу. Бавились так, як колись наші батьки, бабусі й дідусі, бавились у традиційні ігри. Та були й інші, створені тільки завдяки нашій фантазії, які, правда, теж ішли від традицій, але, так би мовити, локальних, наших городищанських. З них сьогодні до болю зворушують ті, що імітували святковий побут. Як зараз бачу: збираємося у “церкві” – під розлогим кущем ліщини на “Службу Божу”. Статечно і чинно сповняємо усі ритуали, навперебій із завзяттям співаємо.

Час від часу приїжджає із сусіднього міста “сповідати” роком-двома старший від нас “священик” – нині знакомитий поет. На плечах у “отця

духовного” замість риз велика бабусина картата хустка, а ми гуськом до нього на очищення. І ні іскорки сміху в очах, ні одного слова, яке б видавало, що це дитяча гра. А ми й не грали, ми дійсно, по-справжньому переживали все це. Насамкінець “духовний отець” повчав нас, щоб були чемними, слухалися батьків, не робили злих діл і не говорили поганих слів.

А скільки ж то було радості, коли надходило 12 липня – свято Петра і Павла – свято пастушків ще з часів дитинства наших дідусів і бабусь, а то і їх пращурів (відоме в літературі “петрикування”). Вони тоді обходили цей день дуже велично. Напередодні свята пастухи на пасовищі копали “стіл” – чотирикутний замкнутий рів, призначений для ніг під час сидіння на землі. В день свята збиралися сюди, викладали свої статки: обрядове печиво – “мандрики”, сир, яйця, солодоші та й гостилися. У наш час “Петра” святкували уже скромніше. Ми збиралися десь у куточку саду чи городу, приносили нехитрі ласощі, приборежені для нас матерями, і те, ще зуміли самі приготувати, обов’язково мали бути морква і горох. А якщо до всього цього мали ще й пляшечку фруктові (“сондової”) води – то це вже зовсім було розкішшю. А загалом, задовільнялися тим, що мали, бо було нам весело і гарно на душі. Гріло сонце, теплою була земля, запахи саду і городу п’янили нас – ми вміли радіти і безтурботно сміятися, були самі собою.

Та з усіх свят літньої пори ми найбільше любили “посвячувати поле”. У дорослому житті ця урочистість випадала на одну з неділь близько Зелених Свят: щорічно громада з хоругвами, хрестом обходила всі свої поля, які священик освячував. Було це дуже урочисто й поетично, тому вражало навіть дітей. Ми ж, малеча, не зважали на календар, і це свято у себе повторювали по кілька разів. До цього дня ми завжди готувалися дуже сумлінно: вибирали поміж хлопців “священика”, готували “свячену” воду, кадило, хоругви (на тички від квасолі натикали кукурудзяне листя) і так з урочистими “церковними” співами вирушали по вузьких межах городів, поміж високими кукурудзами, терпкими запахами конопель, картоплі. Повертались додому ці процесії трохи змучені, але завжди лагідніші, умиротворені.

Уже через багато років, спостерігаючи за іграми своїх міських дітей, я з жалем про себе відзнача-

ла, що не зазнали вони тих розкошів дитинства, що ми, сільські діти. Але, на щастя, моїх дітей та їх однолітків обминули наші ігри іншого гатунку, які йшли від зовсім іншого життя. Не забувається, що ми були з іншої пори, ми ж зростали в часи перших, так званих соціалістичних перетворень у галицькому селі. Наше вухо по неділях ловило церковні проповіді, духовні й народні пісні, а в будні зі шкільних вікон у різнобій неслось “Із-за гір та з-за високих”, нав’язувалися інші традиції.

Із подібною піснею, привнесеними новими традиціями пов’язаний курйозний трафунок у селі. Отож, наближався першотравень – “свято трудящих усього світу”, і в нашій школі розпочалася підготовка до його гідного відзначення. Виготовлялися транспоранти, прапори, не можна було забути про портрет батька всіх народів – загалом, усе мало бути, як належить. А головне, ми старанно вивчили пісню, яка запам’яталася назавжди – “Утро красіт нежним светом”. Звучала вона вельми оптимістично:

*Утро красіт нежним светом
Стени древнего Кремля,
Просипається с расветом
Вся советская земля...*

І ось на 1-го Травня всі учні з квітами з’юрмили на шкільному подвір’ї, де нас зібрали в лаву (це називалося “построїтса в калону”). Ми підняли транспорант із хвальним гаслом, два прапори, завітчаній портрет та рушили дорогою вбік читальні, що тепер називалася клубом. Уже не пригадую, яким маршрутом ми мали іти далі, але сталося непередбачене. Коли ми проходили колоною і дружно гримнули нашу пісню, а надто приспів:

*Кипучая, могучая,
Нікем непобедімая,
Страна моя, Москва моя,
Ти самая любімая,*

то череда, котра послася обабіч на толоці, сполохалися – напевно, не зрозуміла, що коїться.

Корови перестали скубти траву, вони попіднімали голови, ніби, вслухаючись у мелодію, а далі позадирали хвости і почали гедзитися – очманіло гасати туди-сюди. Телята чомусь кинулися в наш

бік. На щастя, бика у стаді не було, а то, враховуючи колір наших прапорів, вийшла б корида. Мукання і мекання остаточно заглушили наш бравурний спів, який переливався у сміх, регіт. Потіха була люксова.

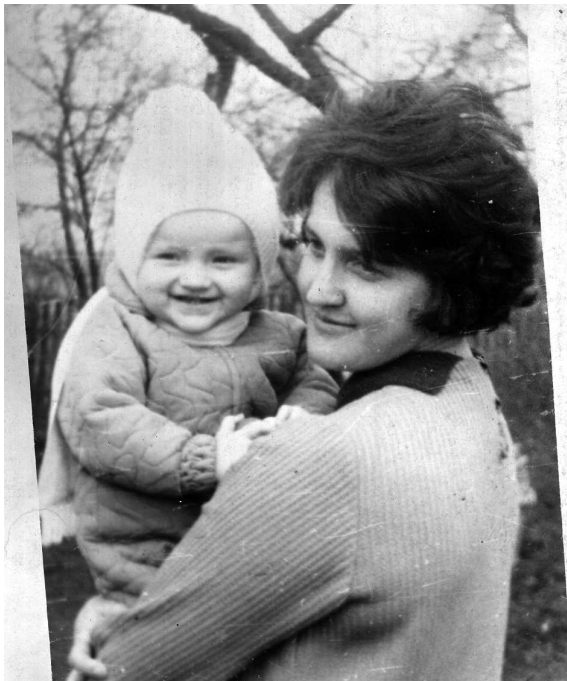

П’ятикласниця у білому. Село Мостове. 1952 р.

Наші вчителі, не знаходячи виходу із ситуації, у цілковитій розгубленості дали команду повертатися назад. Були похнюплені, люті. Заломилася наша колона, і ми гурмою з гамором із припущеними прапорами поверталися до школи. “Празнік” було зірвано цим “бандьорським” коров’ячим стадом, а наша травнева придибенція стала відома у всій окрузі.

Та не все було отак потішно в нашому дитинстві. Спочатку ми не все помічали, не все розуміли чи намагались зрозуміти: і нові мелодії, і незнайомих людей, які дедалі частіше з’являлися в селі. Нам було не до того, і це зрозуміло, та поступово і дітей життя почало втягувати в те нове річище. І тут пригадується ще один епізод мого дитинства, який сьогодні вважаю етапним, від якого розпочався для мене відлік й оцінка того нового життя, принесеного на рідні землі “советськими визволителями”.

Був серпень 1950 р. Хоча й канікули, біжу до школи, щоби прополоти квіти і застаю на подвір'ї незнайому особу. Сухо відповіла на моє вітання, коротко, по-діловому пояснила, що і як робити. І ще сказала, що вона вчителька російської мови Людмила (а от по-батькові, сьогодні уже не пам'ятаю). Вона говорить, а я майже не чую, вся у захопленні: яка ж гарна, молода, щось дуже цікаве внесе у наше шкільне життя. Але на це треба трішки почекати, ще тих кілька тижнів канікул.

Дочці Мар'яночці виповнився рочок. Село Городище. 1972 р.

І от, невдовзі після цієї зустрічі, якось після гарної бавки десь там на вулиці, збуджена, щаслива вбігаю у наш двір. Так сонячно, так легко. І раптом чую чужі злі голоси і якийсь збайдужіло-втомлений моєї мами. Ті двоє чужих (чоловік і жінка), не чекаючи господаря дому, вимагають негайної здачі позики, або податку, чи як казали тоді – контингенту. Забігаю наперед і бачу перекошене люттю обличчя... моєї нової вчительки і майже істеричний крик: “Стрелять будем!”. І ведуть мою матір на город, а я біжу поруч і заходжуюся несамовитим криком. Чим зарадити, зараз вбиватимуть матусю, і веде її на смерть моя вчителька. Вивели, якби нічого не бачили і не чули, поставили під стіну і... відпустили – виявилось, це була гра. Тоді своїм дитячим розумом я ще не могла осягнути, що іменують аморальним, анти-

педагогічним, але серцем відчула, що той вчинок – нелюдський.

Той крик і потрясіння, ту всю сцену я увібрала в себе на все життя, їх не вгамовує навіть час. Може тому, коли вперше з екрана телевізора побачила ессесівку Барбару з кінофільму “Сімнадцять миттєвостей весни”, мене мов струмом пройняло. Це ж вилита та моя вчителька, тільки та була чорнява і ще жорстокіша.

Не тільки в дорослих, але й у дітей зчезали ілюзії, ми дорослішали, а може й старіли з кожним днем тих соцперетворень. Подібні жахи один за одним карбувалися в маленьких душах і щось з того життя, переосмислене крізь призму дитячого розуміння, виливалося в наші ігри. Але це вже були ігри нової доби. Їх би вартувало вплести в канву сценаріїв недавно так модних нових радянських звичаїв та обрядів.

Ось одна із ігор того нашого дитинства, з короткою передісторією. Так склалось, що з-поміж моїх перших друзів більшість було сусідських хлопчиків. Особливо затишно мені було з одним, чемним, добрим. Отож, ми з ним – “чоловік і жінка”, поруч ще одна така пара, мирно господарюємо, живемо клопотами сім'ї, села. Але для відтворення реального життя нам не обійти важливих проблем і подій, що на часі. Для цього бракує одного дуже актуального типажа. На цю роль скоро знаходиться один наш сусід. Хлопчик, як хлопчик, трохи молодший від нас, дуже непосидючий, дещо крутого норову. Йому мама купила новий чорний костюмчик, з погонами. То ж, за всіма ознаками, він для нас – справжній “большевик”. І він цю роль грав блискуче, перетілення було гідне подиву. Вся постава, манера поведінки, а до того ще перекинутий через плече “автомат” – кийок на конопляному шнурку – були схоплені з життя дитиною навдивовиж тонко.

Коли вривався цей тип у наше життя, він ніс тільки лихо. Але найстрашнішим для нас був його окрик: – “Пайдьом в сирияду!” (тобто у сільраду, але, де ж уміли ми правильно вимовити це нове і незрозуміло для нас слово). Туди нас проваджено під конвоем, а за відвідинами сільради неминуче йшов ... вивіз на Сибір. Починалася підготовка до далекої дороги. Із своєю дитячою наївністю ми гадали, що так воно проходить і в дорослому житті є. Отож, з плачем ми збирали пожитки, прощалися із сусідами.

Коли ж не було “вивозу” або “облави” (це теж відтворювали хлопчачки), ми, звичайно, знову повертались до безжурних ігор, сміху. На те ми діти. Та час від часу завгоди у надвечірню пору, десь перед заходом сонця ми збирались у нашому саду під грушею і бавилися... у похорон. Так, так – у наших дитячих іграх був і похорон. Пізніше я довідалася, що у похорон бавилися діти не в одному галицькому селі і майже завжди за одним “сценарієм”. Ми хоронили хлопців-повстанців. У наших селах ніхто не говорив “бандерівці”, тільки “наші”, “свої”, “хлопці”, ото ж, і ми так.

У цій грі діти відтворювали, насамперед те, що відбувалося напередодні в їх селі. Для сільських дітей – похорон еззвичай, закони життя вони пізнавали змалку, але на похорони повстанців нас не брали. Тепер зрозуміло, через відповідальність, коли поховання відбувалося потай, а ще батьки хотіли уберегти нас від жахів. Та життя не щадило. Ми довідувались про це від трохи старших від себе, а також краєм вуха чули від дорослих. І відкривалися картини незбагненого звірства: як убитих героїв скидали в районі до загальної ями, а батьки вночі відшукували синів і викрадали, щоби віддати землі по-християнськи. Іншого разу всіх убитих енкаведисти звозили до села і чинили жахливу наругу: садовили під стіну з папіросею в губах і зганяли людей для опізнання. Ціпеніло від розпуки село, німіли вуста матерів, наречених...

Ми, діти, не один раз бачили, як перед вечером, коли облавники забиралися на ніч у район, змучене село якось по-особливому затихало. Майже беззвучно сновигали люди, а перегода, якісь по-довженківськи земні й урочисті по одному чи групами (все-таки потай, бо ляк не відступав) ішли в одному напрямку. Як виявлялося потім, сходилися на цвинтарі і там у окремих хатинці – “трупарні” – оплакували й ховали своїх рідних братів і синів та незнайомих, переважно юних героїв, якщо вдавалось якимсь чудом вирвати їх з лабет енкаведистів. І виростали березові хрести, вдень вандали їх руйнували, за ніч тут же поставали нові. Вперто, мовчки, одноставно стояло на своєму село.

Ті події та враження діти переносили у своє життя і відтворювали щиро, добросовісно, свято. І в нас, дітей, виростали під грушею рядком могилки, хрести, завжди завітчані уже готовими

в природі вінками з в'юнкої рослини зі жовтим цвітом, яку в народі називали “перервою”.

Може подумає читач, що це якесь навмисне згущення барв або вправи автора в краснописанні. Ні, такою була реальність. І не підслухана з чієїсь розповіді, не зібрана звідусіль по крупинках, а пережита шістьма дітьми лише одного куточка села. І нині все це ми (хто живий) пам'ятаємо і, як кажуть, готові підписатися під кожним цим словом.

Перша піврічна внучка Оксаночка. Львів. 1994 р.

Хоч і минулося, та не забулося.

Усі сходяться на тому, що дитинство – прекрасна і неповторна пора. В дитячому побуті маленьких галичан 40-их рр. минулого століття, як бачимо, всього було вдосталь і чимало дійсно прекрасного, що йшло із багатих витоків нашої національної духовності, від української ментальності. Вникнім уважно в ту спадщину – там так багато повчального, гідного наслідування, дальшого розвитку. А те, що нав'язувалось силоміць, ранило душі й спотворювало дитинство, нехай зостанеться тільки в пам'яті. Те, що було, не стерти, воно посіло своє місце в історії. Навіть дітьми пережите дуже промовисте і повчальне.

1992 р.